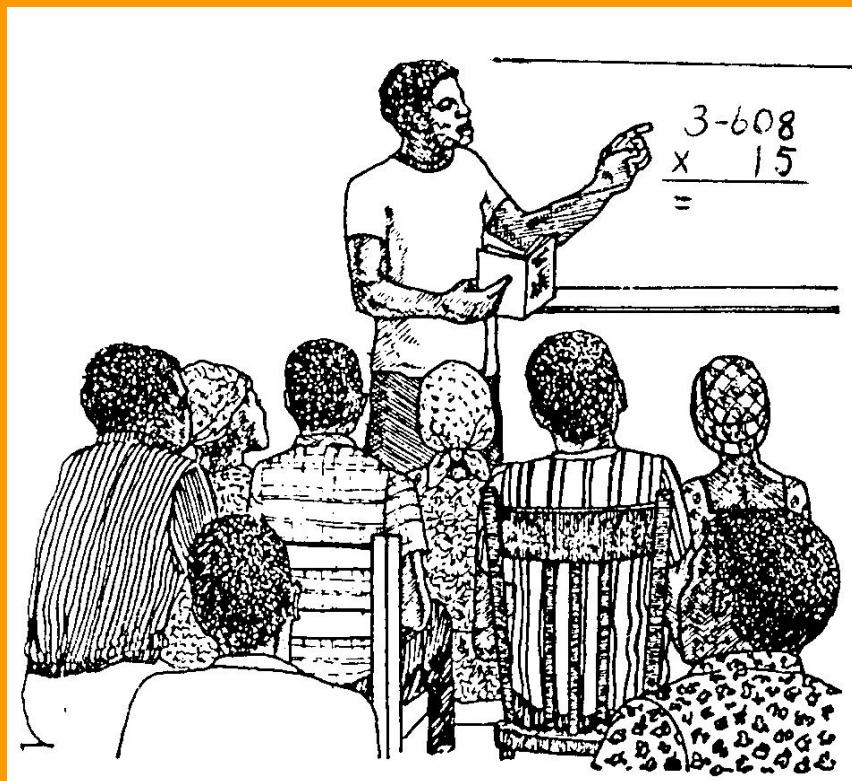

Kāmmaŋ-sεbε

Hāalīŋ-belle

Livre de calcul deuxième année en cerma (gouin)

Kāmmaŋ-sεbε

Hāalīŋ-belle

Livre de calcul deuxième année en cerma (gouin)

Sous-Commission de la langue cerma

L’alphabet utilisé dans cette publication est en accord avec l’alphabet agréé par la Commission nationale des Langues Burkinabè et par la Sous-Commission de la langue cerma.

L’orthographe utilisée est la nouvelle orthographe adoptée en février 2008.

Deuxième édition

Deuxième impression

Premier trimestre 2017

© TOUS DROITS RESERVES

Sous-Commission de la langue cerma

Pigāatien̄-maama

Pigāatien̄ nučjo-i, ḷ saaya ḷ waŋ baa hāalābiemba-i wuč ba dučj kalažo nažo-i fiefie-i-na. ḷga baŋ hāalāayā kumaŋ cor, ba baa yaŋ ku karaanu-bei. Da ku tīe ba yunni-na, ku yaa tagaayamma ka waa fēu ba wulaa. Ba hierojo-i, ba saaya ba ta ba suč dūnni-i ba bōrč-niε (bebieŋ-dūŋgu-i baa cīnciel ba dūŋgu-i baa komučjā ndii dūŋgu-i baa nučsiba ndii kūŋgu-i ta ba yuure ba kā). Ba bi saaya ba ta ba suč nieŋa nyegēmma a ka hi neifieŋ-nučsiba hāi baa neifieŋ komučjā ndii. Baa fuo-ma bei wuč da na hi nieŋa faŋa-i, tagaayamma cemma ka ta ma dōlnu-bei aa ba ka da ma ānfamma-i ba āncemma-na.

Ãŋgboyamma

Pigãtaaŋ nama, baa hãalâbieŋ nama, sëbe daayo
hielma dølaanu-yie bɔi. U hielaa duɔ hã bamanj ciɛ
yaacãrãaŋ kalaŋo-i bendīlãnde-na cor tĩ.

Bedīlãnde-na, i daa gbonumma-i baa hielma-i niŋ ceŋ
dumaa aa kalaŋ sɔmmaŋ-kãmma-i baa caluɔ-i. Bende-i-na, i
ka kã yamma. I ka da ãnfelemma tagaayamma-na.
Ãnfelemma famma yaa caluɔ baa niifinni-i.

Tobiŋ nama, miɛ saa cira i suɔ tagaayamma-i ka bãl-ma
de, ma'i sĩ. Ìga i cãrã-nei hiere, umaj duɔ tuɔ suɔ kunanju
a cor daaku-i, u hi-ye baa u kũŋgu-i i kãyã i-naa. Bĩncuɔmba
ciɛra wuɔ: <Nammu hãi saaraaŋ mu-naa koŋ> .

Namaa namaŋ ka ce maacemma ba sëbe daayo-i, I cãrã
Diiloŋo-i u kãyã-nei na da kunanju naara na sɔsuɔmungu-i.

Tirma

Gbonumma

1) Gbonumma yaa bige-i?

Tagaayamma maŋ nuɔ̄-i baŋ gbonuŋ bĩnbĩnni-i, ba bĩ ma yaa gbonumma-i. Bĩmbĩnni maŋ niiduɔnni si, ni siɛ gbāa gbonu. Tūlmba sie gbāa gbonu baa maŋgoro, titieŋa sie bi gbāa gbonu baa nelbiliemba-i.

Antigāama

- Tūlmba 6 dii baa Suɔnoŋo, bisālmba 5 dii baa Safemba aa niincieni 8 dii baa Mambūɔ. I gbāa gbonu Suɔnoŋ tūlmba-i baa Safemba bisālmba-i baa Mambūɔ niincieni-i weɪ?

Siɛma: Ni sie gbāa gbonu.

Hama-i nuɔ̄-i?

Siɛma: Bĩmbĩduɔnni s̄i.

- Niimba 75 dii baa Sapande, Kūnaaŋo-i niimba 25 aa Wurjīɛ-i niimba 85. Ba niimba gbāa gbonu weɪ?

Siɛma: ba gbāa gbonu.

Hama-i nuɔ̄-i?

Siɛma: Baŋ yeŋ niimba hiere ba gbāa gbonu.

Da na'a na gbonu nieŋa maŋ, na saaya na nyegɛŋ-ya a haaya-yeɪ a-naa dɔrɔ. Kumaŋ kpelle, na suɔ̄ a diima a dūnni-na.

Ciiruo:

Ciiruo yaa ciŋŋ i suŋ da kuŋ i saa guŋ i tagaayamma-na.

Antigääama:

125	275	85
$+ 275$	$+ 85$	$+ 275$
<u>+ 85</u>	<u>+ 125</u>	<u>+ 125</u>
$= 485$	$= 485$	$= 485$

Tagaayamma

$$349 + 54 = \quad ; \quad 504 + 675 =$$

$$927 + 697 = \quad ; \quad 1521 + 307 =$$

$$805 + 84 = \quad ; \quad 127730 + 836 =$$

$$2104903 + 567522 =$$

2) Bälämmansi-gbonumma

265	476	643	16042	8400
$+ 220$	$+ 301$	$+ 40$	$+ 345$	$+ 1357$
$=$	$=$	$=$	$=$	$=$

3) Bălămăŋ-gbonumma

$$\begin{array}{cccc} 2400 & 9875 & 45846 & 77387 \\ + 337 & + 430 & + 14 & + 1960 \\ + 6000 & \underline{+ 170} & \underline{+ 2400} & + 32 \\ \underline{+ 45} & = & = & + 360 \\ = & & & \underline{+ 5} \\ & & & = \end{array}$$

Kămmaŋ-ănyuumma

1. Safemba-i baa u cieŋo-i baa dii tīena Manigăaŋ-na ta ba ce nankuɔ. Bende-i-na, Safemba daa tamanti-i kilobaa 347, u cieŋo bi da kilobaa 230. Safemba-i baa u cieŋo-i ba tamantiŋ gbuɔnu u cie kilobaa-ba niɛ?
2. Belle maŋ curaa, Baasinuɔ daa jaaŋa-i buɔrbaa 655 aa u bieŋo da buɔrbaa 85. Ba jaaŋaŋ gbuɔnu a cie buɔrbaa-ba niɛ?
3. Sapande suoraa u balaaŋo naajo-i 72500. U cieŋo bi suor u naajo naajo-i 55000. Ba homperieŋo suor tūnnɔnɔŋo diei 45000, tōncieŋo bi suor cieroŋo a da 2000. Gbein̄ daayaŋ gbuɔnu hiere a cie niɛ?

4. Perdiitaamba namba bilaa ba-naa a ce tőjö. Bende-i-na, ba nyegēj sebebäa jīna kakāyātaamba wulaa wuc ba taara cēmelle. Nuɔmba hāi būj-ba. Dīelā-wuojo hāa-ba 150750. Hāalīj-wuojo hā-ba 352450.
Cēmelle maŋ dii ba nuɔngu-na dii dii niɛ?

Hielma

- 1) Hielma yaa bige-i?

Tagaayamma maŋ nuɔ-i baŋ hiel bimbinni nanni ninanni-na, ba bī ma yaa hielma-i. Ba gbāa hiel niimba niimba-na aa hiel gbeinjā-i gbeinjā-na, ḥga ba siɛ gbāa hiel gbeinjā-i niimba-na, ba siɛ bi gbāa hiel niimba-i gbeinjā-na.

Antigāama:

- Niimba 86 waa baa suontieno naŋo, u ji suor niimba 24. I ka ce niɛ gbāa suɔ niimba maŋ tīyāa ba nuŋgu-i?

Siema:

Die hiel niimba 24 niimba 86-i-na, i ka suɔ bamaŋ tīyāa.

Niimba 24 da ba hel niimba 86-i-na ba tīe niimba 62.

2) Hielmaŋ ceŋ dumaa:

Diɛ i ce hielma-i, i nyegēŋ niele maŋ bāmbāale diele yaa igēna aa iŋ̊ saaya i hiel niele maŋ, difande suo nyegēŋ. Mafan̊ da ma ce, i dii nienja-i dūnni-na aa doŋ̊ tagaayamma-i nadieyaŋga a tie kā nanyuɔyaŋga.

Hielma dii sɔmma hāi: hormansi-hielma dii baa horman̊-hielma.

3) Hormansi-hielma

- Tūlmba 578 dii baa Saabieŋo. Witirnerbaa-ba fō tūlmba
236. Tūlmba niɛ tīyāa ba saa fō?

$$\begin{array}{r} 578 \\ - 236 \\ \hline = \end{array}$$

Da ŋ'a ŋ' ce tagaayamma famma-i, ŋ' cira: mi ka doŋ̊ baa bebieŋa yaa-i. 6 duɔ hel 8-i-na a tīe a 2, ŋ' nyegēŋ a 2 bebieŋ-dūŋgu-na aa ŋ' cira: mi ka kā cīnciel ba dūŋgu-na. Cīnciebaa-ba 3 da ba hel cīncielbaa 7-i-na ba tīe cīncielbaa-ba 4, ŋ' nyegēŋ 4 cīnciel ba dūŋgu-na aa ŋ' cor komuɔŋa ndii dūŋgu-na ŋ' cira: Komuɔŋa da-a-ndii baa-ba 3 da ba hel ba 5-i-na ba tīe ba 2, ŋ' nyegēŋ 2 komuɔŋa ndii dūŋgu-na.

Antigääama

$$\begin{array}{ccccc}
 350 & 525 & 772 & 3755 & 4700 \\
 -210 & -305 & -410 & -2313 & -500 \\
 = & = & = & = & =
 \end{array}$$

4) Hormaj-hielma

Antigääama:

Kämmaŋ-änyuumma:

Naŋkuɔciraamba namba saaya ba sū salati-yunni 452.

Yidīelāŋgu-na, ba sū 256. Ni niε tīyāa ni saa sū?

Siema: $452 - 256 = 196$

Tagaayamma:

$$\begin{array}{ccccc}
 4962 & 7508 & 13515 & 113943 & 924172 \\
 -1517 & -145 & -1900 & -83867 & -487 \\
 = & = & = & = & =
 \end{array}$$

Kaalamma

Antigāama:

Hielma

452

- 256

= 196

Kaalamma

296

+ 196

= 452

Antigāama:

- Bende-i, Saabie daa kaakoeño-i buɔrbaa 610. U suor buɔrbaa 125. buɔrbaa-ba niɛ t̄iyāa?

Siɛma: Buɔrbaa 610 - 125 = 485

Kaalamma:

Buɔrbaa 485 + 125 = 610

Hielmaj-maacemma

Pigāatieno saaya u hā hāalābiemba-i hielmaj-tagaayamma namma ba ce u ne da kuɔ ma kaalaaya ba wulaa.

285 - 124 = ; 2456 - 1908 = ;

708 - 436 = ; 12720 - 8045 = ;

136001 - 27920 = ; 508926 - 139042 = ;

1209459 - 602412 = ; 9008906 - 8830529 = ;

9542704 - 4362412 =

Kāmmaŋ-ānyuuma

1. Kumaarmuč juč baa mangortibinni 575 duč ji suor, tibinni 200-i sāa. Ni nię tīyāa ni saa sāa?
2. Safemba saaya u hā jerbaa-ba-i cāani 4575. U gbāŋ da cāani 1650 a hā-ba. Ni nię tīyāa u duč hā-ba?
3. 35127 waa baa goŋguonaamba namba-i ba muntierammu-na. Ba gbeitieratieno ji hiel 7500 a sāa muɔruŋ-niiwuoni, aa hiel 5090 sāa kondo-bieŋa, aa tiraan hiel 1290 sāa dīmma. Fiefie-i, nię tīyāa ba muntierammu-na?
4. Belle maŋ curaa, caamba naa kar 30095 cēmelle ba tōŋo-na. Dīclā-pāmma-i ba pā 9150. Hāalīŋ-pāmma-i ba pā 1515. Sielīŋ-pāmma-i ba pā 6686. Ba cēmelle tīyāa nię aa da di suu?

Sōmmaŋ-kāmma

- 1) Sōmmaŋ-kāmma yaa bige-i?

Sōmmaŋ-kāmma dii ḥaa gbonumma, ḥga mafamma dii gere.

Āntigāama:

Die cira: 15 + 15 + 15 + 15. Sōmmaŋ-kāmma-na, i gbāa cira 15×4 .

Sõmmaŋ-kāmma-na, η gbāa nyegēŋ niele maŋ dōlaanu-niε igēna ηga da η nyegēŋ niebuɔ-i igēna kufaŋgu ce maacemma ce fieſie.

Biriiŋ gbonuŋ-daama-i sõmmaŋ-kāmma-na.

$$125 + 125 + 125 + 125 + 125 + 125 + 125 + 125 =$$

$$2320 + 2320 + 2320 + 2320 =$$

$$2320 + 2320 + 2320 =$$

2) Sõmmaŋ-kāmmaŋ-maacemma:

A) Sõmmaŋ-kāmma baa kāmmaŋ-belle 1 sõmmaŋ-niele-na

- Mahibieŋ-buɔra 1 dii kilobaa 42. Buɔrbaa-ba 4 dii kilobaa-ba niε?

Da η tigāŋ kumaŋ, η yuu hääläbiemba-i kumaŋ saaya ku ce, aa η ce ba nyegēŋ-ku ba yilanni-na. Mafaj da ma ce, η yuu-ba: Bamaŋ ka gbāa ce-ku ba hiel ba nieŋa-i. Aa η hiel u diei bei u ka ce-ku dūŋkɔruɔŋgu-na. Duɔ tuɔ ce-ku, u tuɔ piiye banamba ta ba nu. Duɔ bāl, η bir η ce-ku ku kaala dei ba hieroŋo wulaa.

Häälämma

Ce hääläbiemba ce kāmmaŋ-ānyuuŋ daama-i:

Da ba doŋ ta ba ce-ma, η ta η ne-ba, umaj kūŋgu-i da ku saa fa, η ce u yaa kā dūŋkɔruɔŋgu-na ka ce-ku. Duɔ tuɔ totolla u ce-ku, η ta η kāyā-yuɔ. Duɔ ji bāl, η ce u bir pu-ma u fere yilaanŋgu-na.

Sebé 1 yuu warbieŋ 6. Sebebaa-ba 3-i saaya ba yu niε?

Yilaanŋgu 1 dii w13, yilanni 5 dii niε?

- $256 \times 3 =$
- $9208 \times 5 =$
- $12750 \times 7 =$

- $2072 \times 6 =$
- $15003 \times 8 =$

B) Sõmmaj-kämma baa kämmaj-bieja 2 sõmmaj-niele-na.

Da ñ'a ñ ce sõmmaj-kämma-i baa kämmaj-bieja hää, ñ doj baa bebieja yaa igēna ñ ta ñ yuure ñ kā.

Antigāama

k _d	c	b
	2	5
x	1	2
=	5	0
+	2	5
=	3	0
	0	0

		k _d	c	b
		7	2	8
		x	1	5
=	3	6	4	0
+	7	2	8	
=	1	0	9	2
		0	0	0

$$\begin{array}{r}
 38765 \\
 \times 10 \\
 \hline
 \end{array}$$

Maacemma-i

Da ñ'a ñ hää häälaabiemba-i maacemma manj, ñ saaya ñ yaŋ ma waa kpelle celle aa ba totolla ce-ma ba fere, ku'i faa.

Sõmmaj-kämmaj-maacemma

1) Tagaayamma

$$\begin{array}{ccc}
 431 \times 14 = & ; & 431 \times 16 = \\
 1224 \times 12 = & 12 ; & 1224 \times 15 =
 \end{array}$$

Maacemma maŋ ciɛ cor, na taara ma balaŋ-terni-i baa na-naa.

2) Kāmmaŋ-ānyuuma

- Taajii litiribaa 18-i suurii gboŋgbo 1-i-na. Litiribaa-ba niɛ suurii gboŋgbobaa 12-i-na?
- Ba fii Tolo kondo-i a da kilobaa 958. A ne da ba sāa kilo 1-i dii w.11. Tolo ka da niɛ u kondo-i-na?

Sōmماŋ-kāŋ daama ce ɳaa kāmماŋ-belle diei sōmماŋ-nieleŋ-tagaayamma. Ma doŋ baa bebieŋa yaa-i aa suɔ̄ suur cīncielbaa-ba-na. Nieŋa sa nyegēŋ cer a-naa.

Dānyamma

Da na da kufeliŋgu sōmماŋ-kāmما-na huŋgu huŋgu, na yiéra na hāalā-kuɔ̄, ku yaa hāalābiemba ka suɔ̄-ku dei; aa na suɔ̄ na cor.

Caluɔ̄

- 1) Caluɔ̄ yaa bige-i?

Caluɔ̄-i tagaayamma namma-i: maa dii sīnni hāi. Dīelā-maama yaa mamaŋ niŋ cal bīmbīnni saa aa boluoŋgu sa tīɛ. Hāalīŋ-maama yaa niŋ cal bīmbīnni saa aa boluoŋgu sa tīɛ taagaŋ.

Dānyamma

Hāalābieŋ da ba saa suɔ̄ sōmماŋ-kāmما-i dei, ɳ saa saaya ɳ doŋ caluɔ̄-i baa-ba.

I ce caluɔ̄-i a taara bīmbīnni siɛi:

Kuudanŋgu baa calmaŋ-nuŋgu baa kuutīŋgu.

Ãntigãama

Pigãatiet nuo ï saaya ï ce ãntigãaï daama-i dñjkoruçngu-na igéna:

- Bamiku taara u cal mañgoro 15 a hã u bisälmba 3. Bisäläjo 1 saaya u da mañgoro u nië? m.15 : 3 = m.5; kuudañgu yaa mañgoro u 5.
- Suçno sää iyiemba 3 w.18. Iyoño 1-i yuu nië?
- Sasãama sää fängbieño metiribaa 20, u cal metiribaa-ba 4-ba-4 a hã niemba. Niemba nië daa?

2) Terni mañ yieñ caluc-i-na:

Terni 4-i yieñ caluc-i-na:

- kuucalñgu kuucalñgu
- calmañ-nuñgu 45 4 calmañ-nuñgu
- kuudañgu = 11 kuudañgu
- kuutíeñgu 1 kuutíeñgu

- Kuucalñgu yaa kumañ saaya ku cal.
- Calmañ-nuñgu yaa caluc-i saaya u ce nuñgu mañ nuç-i.
- Kuudañgu yaa niele mañ daa sõmma diei-i-na.
- Kuutíeñgu yaa caluc-i cie aa kumañ tïe. Ku saaya ku waa cekñç calmañ-nnuñgu-na da ma'i si caluc saa bâl.

3) Caluc-i ceñ dumaa:

- Hñçñ-buçrbaa 48 saaya ba cal a hã küräamba 2, nelduçño ka da buçrbaa-ba nië?

Siema: I cal bebieña yaa igéna. Buçrbaa 8-i da ba hõnu sõmma 2-i nelduçño da ba 4. Ï nyegëñ 4 kuudañgu-na aa ï cor

cīncielbaa-ba-na. 48-i-na, cīncielbaa-ba dii ba 4, da ba hōnu-bei sōmma 2 neldučo da ba 2.

Ij nyegēj 2 kuudangu-na 4 caangu-na dumande (24). Fiefie-i-na η suč η kalaŋ-ku:

Kūrāaj daaba-i neldučo ka da buorbāa 24.

$$\begin{array}{r} 48 \\ \times 2 \\ \hline 08 \\ \hline 0 \end{array}$$

- Niincieni 69 saaya ni cal a hā jureiňa 3. Jorre 1 saaya di da ni nie?

Siemā:

Jorre 1 saaya di da niincieni 23 aa bīŋkūj siē tīe.

$$\begin{array}{r} 69 \\ \times 3 \\ \hline 09 \\ \hline 0 \end{array}$$

- Niincieni 182 saaya ni cal hā gurpemambaa-ba 5. Gurpemaňo 1 saaya u da cieni nie?

Da η'a η ce tagaayamma famma-i, η cira:

A 5-a-5 sōmma niē yieň 180-i-na?

$5 \times 30 = 150$, η nyegēj 150-i 182 cicaara-i-na aa η ce hielma. Ij cira: 150 da a hel 182-i-na a tīe nie?

A tīe 32, η nyegēj 32 kuudangu-na. Fiefie-i η tira a cira: a 5-a-5 sōmma nie yieň 32-i-na?

$5 \times 6 = 30$, 30 duč hel 32-i-na a tīe 2. 2 siē gbāa cal sōmma 5. Terieňgu fanagu-na, tagaayamma hii ma mumbālmu-i.

Gurpemambaa-ba daa niincieni 36 ba yunnię aa cieni 2 tīe.

$$\begin{array}{r}
 182 \\
 - 32 \\
 \hline
 2
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 | \\
 5 \\
 | \\
 = 36
 \end{array}$$

- Ba hāa naŋkučtaamba 6 gbaagčbaa 270 ba da ba cal. Nelduččo saaya u da ba nie?

$$\begin{array}{r}
 270 \\
 - 30 \\
 \hline
 0
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 | \\
 6 \\
 | \\
 = 45
 \end{array}$$

Nelduččo da gbaagčba 45.

- Kāŋhai saaya u sū maŋgortibinni 378 sonni 7 nuč aa soŋ daani tibinni saaya ni waa nudučču hiere. Suoŋgu 1 da maŋgortibinni nie?

$$\begin{array}{r}
 378 \\
 - 28 \\
 \hline
 0
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 | \\
 7 \\
 | \\
 = 54
 \end{array}$$

Suoŋgu 1 da maŋgortibinni 54.

Da ŋ'a ŋ' ce calnumma-i huččgu huččgu, ŋ' ta ŋ' kaala hūmienja maŋ yieŋ a kūŋgu-i baa hāalābiemba-i.

Tagaayamma

$$6570 : 2 =$$

$$25846 : 2 =$$

$$490850 : 2 =$$

$$267 : 3 =$$

$$96482 : 3 =$$

$$558000 : 3 =$$

$$2736 : 4 =$$

$$58764 : 4 =$$

$$897652 : 4 =$$

495 : 5 =	5870 : 5 =	762485 : 5 =
5280 : 6 =	4782 : 6 =	687452 : 6 =
875 : 7 =	9562 : 7 =	358974 : 7 =
984 : 8 =	6578 : 8 =	4507608 : 8 =
2457 : 9 =	45867 : 9 =	860254 : 9 =
3542 : 2 =	2942858 : 5 =	445347 : 8 =
72489 : 7 =	1125000 : 2 =	24369 : 9 =

Maacemma maŋ dii cemma

- Badei diyaa kaakoejo kilobaa 750 buɔrbaa-ba 5 nuɔ. Kilobaa-ba niɛ diyaa buɔra 1-i-na?

Siɛma: $750 : 5 = 150$

$$\begin{array}{r}
 750 \\
 \hline
 25 \\
 \hline
 00
 \end{array} \quad \boxed{5} \quad = 150$$

- Kafenhai sāa maŋgoro a dii segebaa-ba 2-i nuɔ. Maŋgoro 132 suurii segediɛlāŋo-na aa hääliŋ-wuoŋo-i maŋgoro 76. U kā ka haa maŋgoro daayo-i pūnni pūnni, aa maŋgoro 8-i yieŋ pūŋgu 1-i-na. Pūnni niɛ saaya ni waa?

Siɛma:

Kafeŋhei uŋ sāa maŋgoro maŋ hiere:

$$m.132 + m.76 = m.208$$

$$\text{Pūnni maŋ daa: } 208 : 8 = \text{pūnni } 26$$

- Sadombei hielaa 9400 ba ma cīlā u cīŋgu-i. U sāa kpāŋkparabaa-ba-i 3600 aa pā matieno-i 3000 a naara macembiemba 2; nelduɔŋo-i 900, aa boluoŋgu-i u sāa hūmma baa-ya. Hūmma sāa niɛ?

Siɛma:

Macembiemba 2 gbeija-i: $900 \times 2 = 1800$

Gbeija maŋ suyaa: $3600 + 3000 + 1800 = 8400$

Hūmma sullu-i: $9400 - 8400 = 1000$

- Baba mɔ̄miilo gbāa tūu bīmbīnni-i ka hi kilobaa 1000. Ba diyaa kondo kilobaa 350 aa yuliiye-yuč baa mahībuɔrbaa. Buɔra 1 yoyondomma dii kilobaa-ba 5. Buɔrbaa-ba niɛ suurii a naara kondo-i?

Siema:

Kilobaa-ba maŋ ka gbāa haa kondo-i-na:

$$k.1000 - k.350 = k.650$$

Buɔrbaa-ba maŋ ka gbāa haa kondo-i-na: $650 : 5 = 130$

Buɔrbaa 130 ka gbāa haa kondo-i-na.

- Masajammi bisālm̩ba dii ba 4, aa u kā duč ka sāa seb̩baa duč ji hā-ba. Neldučjo saaya u da ba 2-i. U hāa sebesuortiejo-i 600 aa u bir 120 hā-yo. Seb̩baa-ba sāa niɛ hiere? Seb̩e 1 yuu niɛ?

Siema:

Seb̩baa-ba sāa: $600 - 120 = 480$

Seb̩e 1-i yuu: $480 : 8 = 60$

- Siegbarba sāa nagaso 1900. Uŋ sāa-yo yiŋgu maŋ nuč-i u pāa 460. Gbeija boluoŋgu hučnu saa u duč pā-ya caamba 9 hɔ̄lma-na. Ceiŋo ceiŋo u saaya u pā niɛ?

Siema:

Gbeija maŋ tīyāa u duč pā-ya: $1900 - 460 = 1440$

Uŋ saaya u tuč pā gbeija maŋ ceiŋo-na: $1440 : 9 = 160$

4) Kaalamma maŋ yieŋ calnumma-na:

Die i ce kaalamma-i calnumma-na, i ce sɔmmaj-kämma baa nieŋa 2 daaya-i (calmaŋ-niele-i baa kuudaŋgu-i). Inj ka da kumaŋ, die gbonuŋ-kuɔ baa boluoŋgu-i, i saaya i da kuucalŋgu-i.

Antigääama

$$17 : 3 = 5 \text{ aa } 2 \text{ yaana.}$$
$$5 \times 3 = 15 ; 15 + 2 = 17$$

Inj saaya i bel i daluɔ-i dumaa:

A) Daluɔ

1. Da inj ce bïŋkūŋgu, niŋ daa kumaŋ ku cemma-na, ku yaa daluɔ-i.
2. Nuɔne cie maacemma a hã naacolŋo naŋo. U cie yinni 23. Ba pã-yo 70 yinduɔŋgu-na. Nuɔne gbeŋja yuu nie?
3. Baba da 3000 ceiŋo-na, Kafeŋhei tuɔ da 1500, Kūnaa tuɔ da 2000. Ba daluɔŋ gbuɔnu u yuu nie ceiŋo-na?

B) Kuutieranġu

Niŋ hiel kumaŋ inj daluɔ-i-na jīna, ku yaa kuutieranġu-i.

1. 2000 dii baa Paŋgaamba-i, ba hiel 500 a sāa fuoraŋgu aa hiel 340 a sāa kondobienja, aa hiel 150 a sāa dīmma aa tira a hiel 19 sāa niindāmma. Ba gbeŋja tīyāa nie ba kporuo-i-na?
2. Yafellensi gbar mɔ̄miilo. Ba pã-yo 4700 ceiŋo-na. Duɔ ce maacemma-i yitienanġu-na, ba hã-yo 100. Ceŋ daayo-na, u cie maacemma-i yitienanni 4 nuɔ. Ngħa u sāa dīmma-i 2200, niidiini-i 1500. Nie saaya u tie u wulaa fiefie-i na?
3. Satienha suoraa u balmba 2 baa naanyunaamba 2 a naara tūlmba. Balaajo diei yuu 13000 aa naanyuŋo diei 10000. Tūlmba hierojo sāa 7000. U sāa wotoro 8000 baa niincieni 9000. Nie ka tīyāa Satienha wulaa u duɔ tiera?
4. Tōnniembra namba tigiŋ gbeŋja a ji yu 57152. Ba sāa kompanġa 32150. Nie tīyāa fiefie-i ba wulaa?

C) Säämuñ-gbeienda baa gbeinyuɔnyuɔ-yaanja.

Säämuñ-gbeienda yaa niñ hielaa amaj sāa bñkñŋgu, aa nyuɔnyuɔ-yaanja yaa amaj niñ hiel-añ hūmelle-na da ñ gbāa hi baa congoruongu-i (tūuma, dğgonyiebaa...).

1. Siegbarba puɔraa ba ka sāa kumiterru dii Nyame. Kumiterru sāa 1200 aa du tūumañ-sullu-i 120, dğgonyiebaa-ba hū 200 hūmelle-na. Siegbarba hielaa niε duɔ gbāa duɔ da u kumiterru-i?
2. Sindo-Gurpemañ-niemba puɔraa ba ka sāa kondobieña 3000 dii Bobo. Tūumañ-sullu-i baa gbeinyuɔnyuɔbaa-ba jo ji yu 950. Niε hielaa kondobieñ daaya kñŋgu-na hiere?

D) Suoruñ-gbeienda, siremma baa ciima.

- Da ñ sāa bñkñŋgu suor, niñ daa gbeienda mañ, a yaa suoruñ-gbeienda-i.
- Suoruñ-gbeienda da a maar säämuñ-gbeienda-i baa gbeinyuɔnyuɔbaa-ba-i, ku yaa ba'a ñ daa tññc.
- Gbeienda mañ hilaa (säämuñ-gbeienda-i baa gbeinyuɔnyuɔbaa-ba-i) da a maar suoruñ-gbeienda-i, ku yaa ba'a ñ ciima.

Kämmäñ-änyuumma

1. Täalmuɔ sāa niiño 5000 aa bir suor-o 7000. Täalmuɔ daa niε niiñ daayo-na?
2. Yafëllensi sāa tülm̩ba ji jīna tuɔ cie selebaa duɔ suor-ba. U sāa tülm̩ba-i 7460, aa sāa ba niiwuoni-i 3570. U juɔ suor-ba 21050. U daa niε tññc-i?
3. Jebugu-Gurpemajo sāa jaanja 30050 a jīna. Ifellenj juɔ hi, ba ce mɔmiilo tūu-ya 4000 ba ka suor-a Bobo. Ba suoraa-ya 40490. Ba daa niε tññc-i?
4. Sadombëi sāa niimba duɔ suor. U sāa-ba 50050 aa pā saŋga-sullu-i 5430. U juɔ suor-ba 55030. Sadombëi cii niε nuɔ-i?

5. Ba diyaa 60850 cēmelle Mamiertaamba-na. Ba puɔr ba ka sāa jaanja Bobo . Gbeinjā maj hilaa jaanja tūuma-na 9624. Ba juɔ suor-a ba saŋga-na a da 68440. Mamiertaamba cii nie?

Pɔpɔrmaŋ-niifinni

- Iŋ waŋ baa hāalābiemba-i wuɔ da ba'a ba tagaaya pɔpɔrma-i, ma sinni saaya ni waa niiduɔnī. Ku yuŋgu yaa wuɔ metiribaa-ba'i tagaayaŋ ba-naa nuɔ, sāntimetiribaa-ba-i ba-naa nuɔ, desimetiribaa-ba-i ba-naa nuɔ, milimetiribaa-ba-i ba-naa nuɔ...
- Hāalāmma maj yiɛŋ hiere terieŋ daaku-na, na saaya na ce-ma baa na-naa. Ku yuŋgu yaa wuɔ Pigāatieno saaya u ce niifinni nanni hāalābiemba ta ba hāalā ba fi.
- Pigāatieno-i baa hāalābiemba-i ba saaya ba ne huɔŋgu naŋgu a hel ka hāalā fi terni nanni baa na-naa. Ku saaya ku waa gbagbaamaŋ-huɔŋgu. Da na'a na hāalā niifinni nanni-i, na bi saaya na ce-ku bāaŋ-yaan-na.
- Da na ta na taara na suɔ dūŋkɔruɔŋ-pɔpɔrma-i da ma'i si tibinni 2 hɔlma-i, na saaya na ce bige-i? Na gbāa fi-ku baa na gbeini hɔlma-i. Naŋ ka kāŋ a da kumanj, ɳaa da kuɔ yu hɔlma 3 temma, na cira na fii gboŋ-hɔlma 3, da ku bi yu hɔlma 5, na cira na fii gboŋ-hɔlma 5. Ƞga niemba sī baaduɔmba, a ce dumaaŋo-na ba gboŋ-hɔlma sie gbāa waa maaduɔma, ku'i ciɛ i hieroŋo-i i saaya i tie fi baa bīŋkūduɔŋgu; ku yaa ɳaa metiri-i. I gbāa nyegɛŋ-yo karra-yuɔ dumande (m).
- Dekametiri-i dii, ufaŋo gbāa nyegɛŋ karra dumande (dam). Fuɔ dii metiribaa 10.
Etometiri (em) dii. Fuɔ dii metiribaa 100.
- Kilometiri (km) dii ufaŋo dii metiribaa 1000.
- Niifinni nanni bi dii ni saa hi metiri-i. Ni yaa ɳaa:
 1. Desimetiri (dm). Da ŋ calnu metiri-i sɔmma 10, sɔmma 1 yaa desimetiri-i.

- Sāntimetiri (sm). Da ɳ calnu metiri-i sōmma 100, sōmma 1 yaa sāntimetiri-i.
- Milimetiri (mm). Da ɳ calnu metiri-i sōmma 1000, sōmma 1 yaa milimetiri-i. Niifinni fannij cuu ni-naa dumaa ku yaa daaku:

km	em	dam	m	dm	sm	mm

Fiefie-i-na i ka fi i kalaŋ-dūŋgu pçpçrma-i baa ku kpokpuoramma-i.

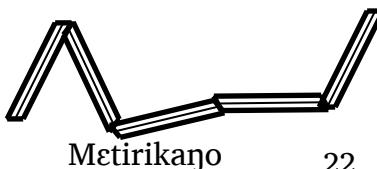
Ƞ hiel hāalābiemba 3 ba baa waa bendučeŋ-baamba; ɳ yaŋ ba maar ba-naa ba fi-ku. Ba ka da metiri duɔmba yaa hiere. Ƞ waŋ-ma baa-ba wuɔ nelpçpçrño-i baa hɔlmaŋ-wuoŋo-i baa beterie-wuoŋo-i, da ba fi baa kuufiduɔŋgu (metiri), ba da nuduɔŋgu hiere Metiri fimma sī ɳaa gboluɔŋ-fimma.

Fimma saaya ma ta ma ce baa bñkñduɔŋgu, kumanj ka ce niemba hieroŋo ta ba nunu ba-naa. Ƞga da na'a na fi nileiŋa 2 hɔlma-i, na saaya na fi baa kilometiri .

illust.

Metiri-daŋgu

m 20 = dam.....

εm 6 = m.....

dam 5 = m.....

m 3000 = km.....

m 500 = εm.....

km 6 = m.....

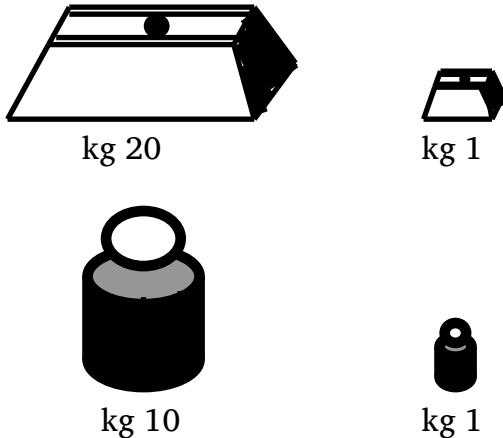
ŋ gbāa hā hāalābiemba-i maceŋ daama temma ku yaa ku ka kaala ba wulaa.

Maacemma maŋ dii cemma.

1. Kalaŋ-düngu hɔlma-i baa saŋga-i kuu dii kilobaa-ba 2 baa dekametiribaa-ba 3 a naara metiribaa 7. Die i bĩ-ku metiribaa-ba-na, ku cie metiribaa-ba niε hiere?
2. Siefuure sāa iyiemba 6, iyoŋo 1 dii m.27. Iyieŋ daaba hieroŋo cie metiribaa-ba niε?
3. A hel Dasalami-i da ŋ kā Bobo-i kilobaa 17. Tolo wuçyaa kilobaa 6, etometiribaa 9 baa metiribaa 6 tĩ. Uŋ wuçyaa kumaŋ die i bĩ-ku metiribaa-ba-na, u wuçyaa metiribaa-ba niε tĩ? Aa ba niε tīyāa?
4. Nelletaamba taara ba huo nakoldūnni 7 baa tɔlbaa. Denni 15-i saaya ni haa düngu 1-i-na aa daaŋgu 1 dii m.8. Denni maŋ ka gbē dūŋ daani huoma-na, ni ka yu metiribaa-ba niε?
5. A hel Gbaafuɔ-i-na da ŋ kā Bobo-i kilobaa 85. A hel Bobo-i da ŋ kā ũnde-i, kilobaa 100. A hel ũnde-i da ŋ kā Wagadugu-i, kilobaa 243. Kilobaa-ba niε yiεŋ Gbaafuɔ hɔlma-na baa Wagadugu-i?

Yoyondommaŋ-niifinni

illust.

I fi pɔpɔrma-i baa metiri ku yaa ka ce i tie nunu i-naa hiere aa nelie baa du nelieŋo, ãnduɔma-i nuɔ-i i bi tie fi dīmma-i baa kūɔma-i baa teteraamba-i a naara bimbinni nanni-i.

Die tie taara i suɔ kumaŋ yoyondomma-i, i fi-ku.

1. Ba fi yoyondomma-i baa kilogiramu. I gbāa nyegēŋ kilogiramu-i karra-yuɔ dumande (kg) aa bī-yo kilo.
2. Cīnciel ba kilo-i dii (ckg), u yuu kilobaa 10.
3. Kēntal bi dii, u yuu kilobaa 100. I gbāa nyegēŋ ufanjo-i karra-yuɔ dumande (kt).
4. Tōni dii (t), u yuu kilobaa 1000.

Niifinni nanni dii ni saa hi kilo-i, ni yaa daani:

1. Ekitogiramu (eg), da ŋ calnu kilo-i sɔmma 10-i, sɔmma 1 yaa ekitogiramu-i.
2. Dekagiramu (dag), da ŋ calnu kilo-i sɔmma 100-i, sɔmma 1 yaa dekagiramu-i.

3. Giramu (g), da η calnu kilo-i s̄omma 1000-i, s̄omma 1 yaa giramu-i.

Niifinni nanni bi dii ni saa hi giramu-i. Ni yaa ηaa:

1. Desigiramu (dg), da η calnu giramu-i s̄omma 10-i, s̄omma 1 yaa desigiramu-i.
2. Sāntigiramu (sg), da η calnu giramu-i s̄omma 100, s̄omma 1 yaa sāntigiramu-i.
3. Miligiramu (mg), da η calnu giramu-i s̄omma 1000-i, s̄omma 1 yaa miligiramu-i.

Yoyondommaŋ-niifinniŋ cuu ni-naa dumaa ku yaa daaku:

t	kt	ckg	kg	εg	dag	g	dg	sg	mg

- Kēntal 1 dii kilobaa 100
- Tōni 1 dii Kēntalbaa 10 da ma'i si kilobaa 1000.

Kondo-tōni 1 yoyondomma saa baa mahīiŋ-tōni 1 maama-i aa bi tiraan saa baa titiraan-tōni 1 maama-i. Iŋga i suyaa hiere wuč kondo-bučra yoyondomma sa saa baa jaan-bučra u maama-i. Ku'i cie i saaya i tie suor bīmbīnni-i baa kilo.

$$\text{kg } 200 = \text{kt}.....$$

$$\text{t } 3 = \text{kg}.....$$

$$\text{kg } 3000 = \text{t}.....$$

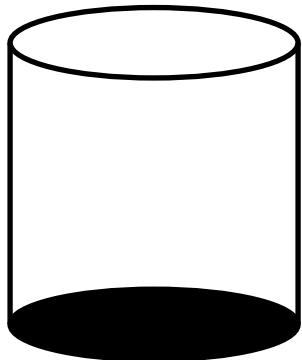
$$\text{kt } 6 = \text{kg}.....$$

Maacemma maŋ dii cemma

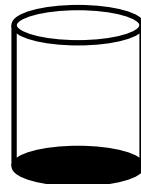
Da η'a η hā hāalābiemba-i maacemma-i hučgu hučgu, η waŋ baa-ba wuč tagaayamma hieroŋo ce baa bīmbīnni maŋ niidučnni.

1. Masajammi diyaa buɔrbaa-ba 3 u mɔ̄miilo-i-na. Buɔra 1 dii kilobaa 100. Aa tiraan dii kilobaa 75 buɔra, baa kilobaa 25 wuoŋo. Kilobaa-ba nie suurii u mɔ̄miilo-i-na?
2. Baŋ kaara d̄imma-i Kānhei tūu u maama-i hiere baa wotoro a kūŋ baa-ma. Wotoro u tūu buɔrbaa 6 i diei-na. Buɔra 1 dii kilobaa 90. U bīeŋ tūu wotoryufieŋa 5. U d̄imma yuu kilobaa-ba nie?
3. Niemba 15 suurii mɔ̄miilo naŋo-na. Nelduɔŋo dii kilobaa 65. Mɔ̄miiltieŋo bie d̄amma buɔrbaa 55 a naara. Buɔra 1 dii kilobaa 25. Mɔ̄miilo faŋo tūyāa kilobaa-ba nie?
4. Sapanne diyaa mahībuɔrbaa 58 u inanjūɔ-i-na. Buɔra 1 dii kilobaa 50. Sapanne mahīiŋo yuu Kēntalbaa-ba nie?

Pupurmaŋ-niifinni

Etolitiri

Dekalitiri

Litiri

desilitiri

Die i fi bīmbīnni maŋ ŋaa hūmma-i, i fi-ni baa pupurmaŋ-kuufingu. Pupurmaŋ-niifinni sa saa hiere, ku'i cie i tie fi baa litiri (l). Niifinni nanni dii ni maara litiri-i; ni yaa daani:

1. Dekalitiri (dal), uu dii litiribaa 10.
2. Etolitiri (el), uu dii litiribaa 100.

Ninanni bi dii ni saa hi litiri-i, nifanni yaa daani:
26

1. Desilitiri (dl). Da ŋ calnu litiri-i sɔmma 10-i, sɔmma 1 yaa desilitiri-i.
2. Säntilitiri (sl). Da ŋ calnu litiri-i sɔmma 100-i, sɔmma 1 yaa säntilitiri-i.
3. Mililitiri (ml). Da ŋ calnu litiri-i sɔmma 1000-i, sɔmma 1 yaa mililitiri-i.

Pupurmaŋ-niifinniŋ cuu ni-naa dumaa ku yaa daaku:

ɛl	dal	l	dl	sl	ml

dal 1 = 1 10

1 50 = dl.....

ɛl 1 = dal 10

ɛl 7 = 1.....

Maacemma maŋ dii cemma

Pigāatien nuč ŋ saaya ŋ waŋ baa hääläbiemba-i wuč tagaayamma hierojo ce baa bïmbïnni maŋ niidučunni. Ku yuŋgu yaa wuč litiribaa-ba'i tagaayaŋ ba-naa nuč, dekalitiribaa-ba tagaaya ba-naa nuč, Etolitiribaa-ba bi tagaaya ba-naa nuč, ku ce dumei.

1. Taanawaŋ diyaa hūmma-i dal 2 baa el 1 a naara 1 60 u barkojo-na. Litiribaa-ba nie suurii barkojo-na?
2. Yamakā suor namma. U namma yuu barkonaamba 2 baa bidōmbaa-ba 3, aa litiribaa 25 dii u tuč suor. Barkojo 1 dii el 2 aa bidōŋo 1 dal 2. Naŋ daamę yuu litiribaa-ba nie hiere?

3. Tolo ce naŋkuɔ. Uŋ kūnnaŋ hūmma-i baa kumaŋ, litiribaa 15-i suuriŋŋ-kuɔ. Pilāmbaa-ba 5 yiɛŋ u naŋkuɔ-i-na. U kūnna yufieŋa 4-i pilāŋŋ 1-i-na. U ka kūnna litiribaa-ba niɛ pilāmbaa-ba 5-i-na?
4. Bidɔmbaa 25 dii baa Siɛkema. Bidɔŋŋo 1-i dii litiribaa-ba 4 aa u dii hūmma yu-ba hiere. Hūmma maŋ dii baa Siɛkema-i ma yuu litiribaa-ba niɛ? Ma yuu dekalitiribaa-ba niɛ? Ma yuu Etolitiribaa-ba niɛ?

Nyegɛmbaa-ba namba

A. Kötɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛŋŋo

I Nyegɛŋŋo: kpakpaatamma

Pigāatiɛŋ nuɔ ŋ̩ saaya ŋ̩ taara tergbāŋgbālāŋgu naŋgu kalaŋ-dūŋgu caaŋgu-na aa ce hāalābiemba kāyā ba-naa bu kötɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛŋŋo hīɛma-na.

U kötɔnni saaya ni ta ni saa hiere.

Mafaŋ da ma ce, ŋ̩ gbāŋ baa-ba ba suɔ wuɔ kötɔnni saa hiere aa pɔgɔnni bi ta ni saa aa viinu.

Maacemma maŋ dii cemma

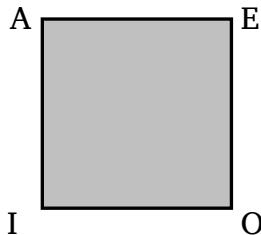
ŋ̩ ce hāalābiemba bu kötɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛmbaa-ba 3 hīɛma-na.

1. Dīelā-wuoŋŋo kötɔnni waa m.2,
2. hāalīŋŋ-wuoŋŋo niini-i m.4 aa

3. sieliŋ-wuoŋo niini-i m.6.

Mafaj da ma ce, ŋ waŋ baa-ba wuč baŋ buu nyegẽmbaa-ba maŋ daaba-i, ba bɔbɔima sa saa, hama-i nuč-i; ba kɔtɔnni sa saa ku'i ciɛ.

Kötosaani naa baa pɔgɔviini naa nyegẽŋo

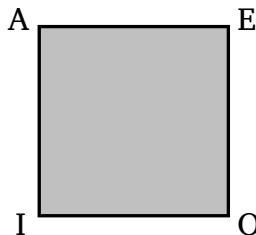

$$I \longleftrightarrow O = \text{kötunçugu (k)}$$

II Kötosaani naa baa pɔgɔviini naa nyegẽŋo ciiłāmma-i

Kötosaani naa baa pɔgɔviini naa nyegẽŋo ciiłāmma yaa u kötunni 4 pɔpɔrma gbonu da ma'i si u kötunçugu 1 pɔpɔrma sɔmmalŋ-jĩnamma 4.k x 4

Ciiłāmma fi baa metiri, dekametiri, etometiri da ma'i si kilometiri.

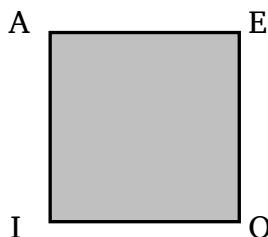
$$\text{ciiłāmma} = k + k + k + k (= k \times 4)$$

Maacemma maŋ dii cemma

1. Sadombei suoŋgu kɔtɔnni saa hiere. Kɔtuɔŋgu 1 dii m.85. U suoŋgu cīilāmma yuu metiribaa-ba niε?
2. Naŋkuč naŋo kɔtuɔŋgu 1 dii m.156. Ku cīilāmma yuu metiribaa-ba niε?
3. Carkpučtaamba sūč tibinni kɔtɔsaani naa baa pɔgɔviini naa terieŋgu naŋ-nu, ku kɔtuɔŋgu 1 dii m.250. Terieŋ daaku cīilāmma dii metiribaa-ba niε?

III Kɔtɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛŋo

kpakpaatamma-i

$$kpakpaatamma = k \times k$$

Die tie taara i suč kɔtɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛŋo kpakpaatamma-i, i ce sɔmmaj-kāmma baa kɔtɔnni 2.

Kpakpaatamma fi baa kpakpaatammaj-metiri, ba bī u yaa metiri-dūŋgu-i (m^2).

Dekametiri-dūŋgu dii (dam^2) baa etometiri-dūŋgu-i (em^2) a naara kilometiri-dūŋgu-i (km^2).

Maacemma maļ dii cemma

1. Sibiri kondo-saaļgu dii kōtōsaani naa baa pēgoviini naa, ku kōtučēgu 1 dii m.75. Ku kpakpaatamma yuu metiri-dūnni niē?
2. Nakōlcīiļgu naļgu ponsaaļ-terieļgu kōtučēgu 1 dii m.150. Ku kpakpaatamma yuu metiri-dūnni niē?
3. Yaacārāaļ-kalaļ-dūļguļ maa terieļgu maļ nuč-i, kuu dii kōtōsaani naa baa pēgoviini naa aa ku kōtučēgu 1-i dii m.250. Ku kpakpaatamma yuu metiri-dūnni niē?

Cīiļ-maacemma

1. Masiefa naļkuč dii kōtōsaani naa baa pēgoviini naa, u kōtučēgu 1-i dii m.65. U taara duč dii giryaasi cīilāa-yuč. Ba sāa giryaasi-i metiri 1-i 40. Giryaasi maļ ka kalla naļkuč daayo-i u ka yu niē wuoļo-i?
2. Nelletaamba taara ba suoraa terieļgu naļgu-i, kuu dii kōtōsaani naa baa pēgoviini naa. Ku kōtučēgu 1-i dii m.30. Ba suoraa metiri-dūļgu-i 180. Terieļgu faļgu yuu niē?
3. Mafaati sāa terieļgu naļgu-i, kuu dii kōtōsaani naa baa pēgoviini naa aa dii giryaasi cīilāa-kuč. Ku kōtučēgu 1-i dii m.75. Ba suoraa metiri-dūļgu-i baa-yo 80 aa giryaasi metiri 1-i 100. Terieļ daaku sullu-i baa ku giryaasi yuu niē?

4. Nenuma suoŋgu dii kɔtɔsaani naa baa pɔgɔviini naa. Ku kɔtuɔŋgu 1 dii m.500. Taaraayaŋ ku kpakpaatamma-i. Suoŋ daaku Etaar 1-i-na, Nenuma daa jaanja-i kilobaa 25. U suoŋgu hieroŋo ka da kilobaa-ba niε?

B Kɔtɔsaani hā-ni-hāi baa pɔgɔviini naa nyegēŋo

I Nyegēŋo

ŋ̩ saaya ŋ̩ ne tergbāŋgbälääŋgu naŋgu kalaŋ-dūŋgu caaŋgu-na a ce häälääbiemba kāyā ba-naa bu kɔtɔsaani hā-ni-hāi baa pɔgɔviini naa nyegēŋo hīɛma-na, u pɔpɔrma waa m.5 aa u kpokpuoramma-i m.3.

Mafaŋ da ma ce, ŋ̩ suŋ pigāaŋ-ba ba suŋ wuŋ kɔtɔnni naa baa pɔgɔviini naa nyegēŋ daayo kɔtɔnni hieroŋo sa saa, ni saa ni hā-ni-hāi.

Maacemma maŋ dii cemma

Ƞ ce hāalābiemba bu kɔtɔsaani hā-ni-hāi baa pɔgɔviini naa nyeg̫mbaa-ba 3 ba yilanni-na.

1. Dīslā-wuoŋo pɔpɔrma waa sm.8 aa u kpokpuoramma-i sm.4,
2. hāalīŋ-wuoŋo pɔpɔrma waa sm.10 aa u kpokpuoramma-i sm.5,
3. sieliŋ-wuoŋo pɔpɔrma waa sm.15 aa u kpokpuoramma-i sm.10.

Fiɛfie-i, Ƞ waŋ baa-ba wuɔ kumaŋ ciɛ nyeg̫mbaa-ba 3 baaŋ daaba kpakpaatamma sa saa, ba pɔpɔrma si maaduɔma.

p = pɔpɔrma

kp = kpokpuoramma

II Kötösaani hää-ni-hää baa pögöviini naa nyegëño cüllämma-i

$$cüllämma = p + kp \times 2$$

Kötösaani hää-ni-hää baa pögöviini naa nyegëño cüllämma yaa u kötönni hierojo pögörmä-i:

pögörmä + kpokpuoramma + pögörmä + kpokpuoramma

U cüllämmañ-boluonju yaa *pögörmä 1 + kpokpuoramma 1*

Cüllämma gbää bi nyegëñ dumande:

(pögörmä + kpokpuoramma) x2

Kötösaani hää-ni-hää baa pögöviini naa cüllämma fi baa metiri, dekametri, ekitometri da ma'i si kilometri.

Maacemma mañ dii cemma

1. Töŋ-niemba namba kūo kondo-saanju naŋgu-i, kuu dii kötösaani hää-ni-hää baa pögöviini naa. Ku pögörmä dii m.150 aa ku kpokpuoramma-i m.85. Suonj daaku cüllämma dii metiribaa-ba nię? 34

2. Baamiku ma dūŋkɔručŋgu duč cīilāa u suoŋgu-i. U maa m.240 tī, ku saanu baa suoŋgu pɔpɔrma yaa yoŋ. Suoŋgu kpokpuoramma dii m.125. Suoŋ daaku cīilāmma dii metiribaa-ba nie?
3. Yaacārāaŋ-kalaŋ-niemba suoŋgu pɔpɔrma dii m.325 aa ku kpokpuoramma-i m.185. Taaraayaŋ ku cīilāmma-i.

III Kötɔsaani hā-ni-hāi baa pɔgɔviini naa nyegēno
kpakpaatamma-i

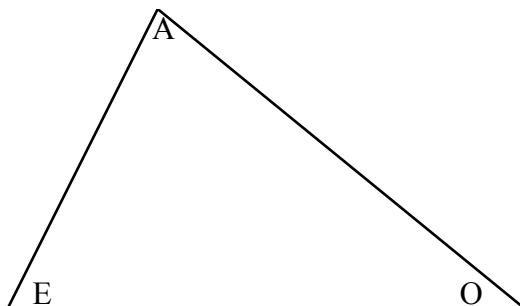
$$kpakpaatamma = p \times kp$$

Die tie taara i suč kötɔsaani hā-ni-hāi baa pɔgɔviini naa kpakpaatamma-i, i ce sɔmماŋ-kāmma baa pɔpɔrma-i baa kpokpuoramma-i. Kpakpaatamma fi baa metiri-dūŋgu, da ma'i si dekametiri-dūŋgu, da ma'i si ekitometiri-dūŋgu da ma'i bi si kilometiri-dūŋgu.

Maacemma maŋ dii cemma

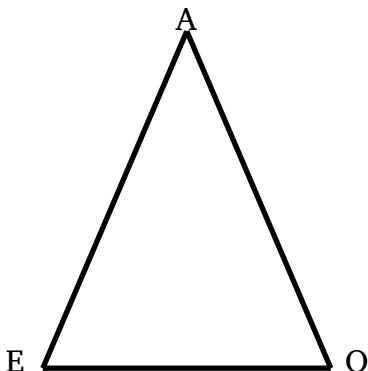
1. Siejiku suoŋgu pɔpɔrma dii m.1-105 aa ku kpokpuoramma-i m.6-10. Ku kpakpaatamma yuu niε?
2. Carkpuɔtaamba bilaa terbuɔ naŋo-i da ba kū. Ku pɔpɔrma dii m.540 aa ku kpokpuoramma-i m.350. Taaraayaŋ ku kpakpaatamma-i.
3. Sabirba ba nellenŋ-baamba naana suoŋgu naŋgu bende-i-na, ku pɔpɔrma dii m.850 aa ku kpokpuoramma-i m.670. Ku bɔbɔima dii metiri-dūnni niε?
4. Bendiyale-i-na, Gbaafuɔtaamba namba huɔ cabāmbāale nande, di pɔpɔrma dii m.987, aa di kpokpuoramma-i, m.769. Taaraayaŋ di bɔbɔima -i.

C) Pɔgɔnni siei baa kɔtɔnni siei nyegɛŋo

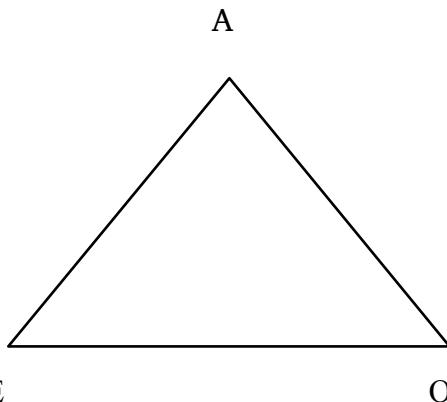
I nyegējo

Ƞ ne terienju naŋgu kalaŋ-dūŋgu caaŋgu-na ȇ ce hāalābiemba kāyā ba-naa bu pəgɔnni siei baa kɔtɔnni siei nyegējo naŋo. Da ba bu-yo tī, ȇ pigāaŋ-ba u tuole-i baa u jajaatamma-i. Da ȇ pigāaŋ-ba kufaŋgu-i tī, ȇ suč waŋ-ma baa-ba wuč kɔtɔnni hieroŋo sa saa aa ȇ ce ba bu kɔtɔnni siei baa pəgɔnni siei nyegējo naŋo umaj u kɔtɔnni 2 saa.

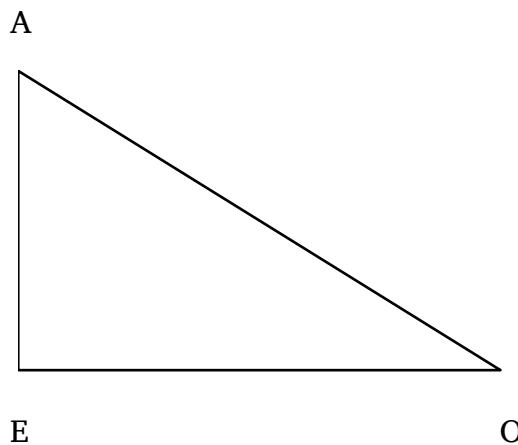

Ƞ saaya ȇ gbāŋ kaala-meи baa-ba ba suč wuč ninseŋo kɔtɔnni 2 saa. I gbāa bī nyegējo faŋo-i kɔtɔsaani 2 baa pəgɔnni 3 nyegējo.

Fiefie-i, Pigāatięo suč ce ba bu kɔtɔnni 3 baa pəgɔnni 3 nyegējo naŋo u kɔtɔnni ta ni saa hiere. Nyegējo faŋo-i, i gbāa bī-yo kɔtɔsaani 3 baa pəgɔnni 3 nyegējo.

Da ba ce kufan̄gu-i t̄i, ba bu kɔtɔnni 3 baa pɔgɔnni 3 nyegēñø
mañ u pɔguç̄ngu 1 vii. I gbāa b̄i ufañjo-i kɔtɔnni 3 baa pɔgɔviiñgu
1 nyegēñø.

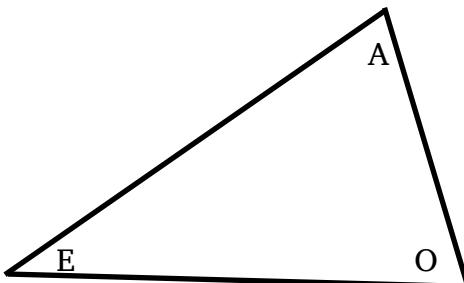

Maacemma mañ dii cemma

Ƞ ce hāalābiemba bu kɔtɔnni 3 baa pɔgɔnni 3 nyegēmbaa-ba-i ba
hieroñjo-na Ƞ ne.

II Kötönni 3 baa pögönni 3 nyegëñjo cïilämma-i

Da na ta na taara na suç kötönni 3 baa pögönni 3 nyegëñjo cïilämma-i, na gbonu u kötönni 3 pöporma-i.

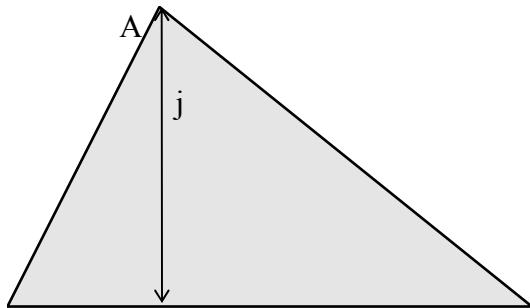
$$cïilämma = k + k + k$$

Maacemma manj dii cemma.

1. Siefüure suongu dii kötönni 3 baa pögönni 3. Ku kotañgu 1 dii m.95, kunañgu-i m.635 aa sieliñ-küñgu-i m.65. Ku cïilämma dii metiribaa-ba nié?

III Kötönni 3 baa pögönni 3 nyegëñjo kpakpaatamma-i

Da na ta na taara na suç kötönni 3 baa pögönni 3 nyegëñjo kpakpaatamma-i, na ce sõmmañ-kämma baa tuole-i baa jajaatamma-i. Kumañ da kuç da, na cal-kuñ sõmma 2. Da na calnu-kuç da kumañ ku yaa kpakpaatamma-i.

E ← tuole (t) → O

Kpakpaatamma (kp) = tuole (t) x jajaatamma (j)

Maacemma maŋ dii cemma

1. Sadombɛi caaŋgu naŋgu dii Tāŋgbo, ku kɔtuɔŋgu pɔpɔrma dii m.94 aa ku jajaatamma-i m.75. Ku kpakpaatamma yuu metiri-dūnni niɛ?

Kpakpaatamma-niifinni

Die tie taara i suɔ da kuɔ i munturemmu-na i da tōnɔ, i saaya i suɔ mu bɔbɔima-i (kpakpaatamma-i). Suoŋgu bɔbɔima si kuuduɔŋgu baa ku cīlāmma-i.

I daa baŋ tagaayaŋ suoŋgu kpakpaatamma-i dumaa, fiefie-i, i ka ne baŋ tagaayaŋ bɔbɔima-i baa nimanj.

1. Dekametiri-dūŋgu yaa kɔtɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛŋo maŋ u kɔtuɔŋgu 1 dii m.10 sisɔ dekametiri 1.
2. Etaar yaa kɔtɔsaani naa baa pɔgɔviini naa nyegɛŋo maŋ u kɔtuɔŋgu 1 dii m.100. I gbāa bi bī-yo ekitometiri-dūŋgu.

3. Metiri-dūŋgu bi dii, fuč yaa kōtōsaani naa baa pōgōviini naa nyegēŋo maŋ u kōtuŋgu dii m.1.

Die i fi sonni bōbōima-i, i saaya i fi baa ekitometiri-dūŋgu; u yaa taari-i.

Kāmmanj-ānyuuma

1. Saduuba daa jaanja-i kilobaa 150 taar 1-i-na u suongu-na. Suoŋ daaku bōbōima dii taarbaa 20. Saduuba duč kar u suongu jaanja-i hiere, u ka da kilobaa-ba nie?
2. Saasaamie niiniŋ-saanju dii kōtōsaani hā-ni-hāi baa pōgōviini naa. Ku pōpōrma dii m.5 aa ku kpokpuoramma-i m.25. Taari 1-i-na, Saasaamie daa niini-i kilobaa 15. U daluč yuu nie hiere?
3. Faambie caanju dii kōtōsaani naa baa pōgōviini naa, ku kōtuŋgu 1-i dii m.100. Taari 1-i-na, u daa mahīiŋo-i • Kēntalbaa-ba 5. U ka da kilobaa-ba nie caaŋ daaku hieroŋo-na?
4. Sonni 2 dii baa Sagbarkuč. Dīelā-kūŋgu dii taarbaa-ba 3 hāalīŋ-kūŋgu-i taarbaa-ba 4. Sodīelāŋgu-na, u duu jijaŋa. A da kilobaa 300 taar 1-i-na. Hāalīŋ-kūŋgu-na, u duu parkūč. A da • Kēntalbaa-ba 2 taar 1-i-na. Sagbarkuč duč dii u dīmma-i kilobaa 40 buɔrbaa-ba-na, u ka da buɔrbaa-ba nie?

5. Niifinni bibiremma-i ni-naa nuč:

taar 8 = dam ₂;	taar 18 = m ₂
dam ² 35 = m ₂;	dam ² 440 = m ₂
taar 62 = dam ₂;	taar 75 = m ₂
taar 25 = dam ₂;	dam ² 4215 = m ₂
taar 125 = dam ₂	

Dānyamma: Da na'a na bibirre niifinni-i hučjgu hučjgu, na saaya na bu dūnni igēna. Pigāatien nuč ŋ̊ saaya ŋ̊ waŋ baa hāalābiemba-i wuč kāmmaŋ-bieŋa 2-a-2 diyaŋ dūnni-na.

km ²			em ²			dam ²			m ²			dm ²			sm ²			mm ²		
kd	c	b	kd	c	b	kd	c	b	kd	c	b	kd	c	b	kd	c	b	kd	c	b

$$\text{dam}^2 1 = \text{m}^2 100,$$

$$\text{em}^2 1 = \text{m}^2. 10.000$$

$$\text{km}^2 1 = \text{m}^2 1.000.000,$$

Da na ta na hāalā nyegēmbaa-ba-na, na ta na nanna sebe u yammu da-mu-diei na ji bu-ba.